

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

С. В. Григанська,

аспірант, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

У статті автором досліджено історичні аспекти розвитку освітньої галузі в Україні, пріоритетні напрями реформування вищої освіти, законодавче забезпечення розвитку вищої освіти, пропонуються заходи з метою підвищення вимог до якості вищої освіти.

The author probes historical aspects of development of educational sector in Ukraine, priority directions of reformation of higher education, legislative providing of development of higher education, measures are offered with the purpose of increase of requirements to quality of higher education in the article.

ВСТУП

Під час переходу країни до нових соціально-економічних умов вища школа зазнала істотних змін. Бурхливі події 1990—1991 років в Україні показали впливовість освіти на політичне життя суспільства. Прогресивна освічена частина населення відіграла значну роль у прийнятті в липні 1990 року Декларації про суверенітет України. Важливою подією в галузі освіти у той період стало прийняття в 1991 році Закону "Про освіту". Введення цим законом нової ступеневої системи у вищій освіті свідчило про західну орієнтацію не лише освітніх реформ, а і усього політичного процесу, що проходив у держав.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити шляхи розвитку національного законодавства щодо реформування вищої освіти.

РЕЗУЛЬТАТИ

Серед найбільш відомих зарубіжних вчених, котрі досліджують проблеми вищої школи, можна назвати Ф. Альтбаха, Г. Келлі, К. Павловського, А. Річардса, П. Скотта та ін. Досить ґрунтовно та всебічно досліджується розвиток сучасної вищої школи російськими вченими. Серед них: А. Галаган, Б. Гершунський, О. Ліферов, В. Садовничий та ін. В Україні розробка концепції реформування вищої освіти входить до кола наукових інтересів таких визнаних вітчизняних фахівців, як В. Андрущенко, М. Згуровський, К. Левківський, В. Луговий, В. Козаков, К. Корсак, В. Кремень, В. Огнев'юк, С. Ніколаєнко, М. Степко, Т. Фініков та ін.

Пошук ефективних механізмів державного управління реформу-

вання вищої освіти, оптимального розподілу повноважень між різними рівнями управління є предметом постійної уваги теоретиків і практиків з державного управління. Серед них слід назвати таких зарубіжних і вітчизняних фахівців, як: Г. Атаманчук, В. Бакуменко, В. Бургеа, Д. Дзвінчук, В. Гамаюнов, В. Журавський, М. Карамушка, В. Князев, В. Майборода, С. Майборода, В. Мартиненко, Н. Нижник, О. Поважний, С. Поважний, Д. Табачник, В. Тертичка, В. Цветков та ін.

Починаючи з 1992 року, активно впроваджувались в практику новітні принципи державної політики в сфері вищої освіти. Одним з перших основоположних документів, який ґрунтувався на таких принципах та встановлював пріоритет освіти в державній політиці, визначав стратегію і основні напрями її розвитку на найближчі роки, стала державна національна програма "Освіта. Україна XXI століття", прийнята в 1993 році. У цьому документі було поставлено за мету піднесення вищої освіти на рівень досягнень розвинутих країн світу та забезпечення її інтеграції у міжнародне науково-освітнє співтовариство. У даній програмі з урахуванням міжнародного вектору розвитку пріоритетними напрями реформування вищої освіти визначались:

- широке інтегрування в міжнародну систему освіти;
- створення в Україні спільних з іншими державами вищих навчальних закладів;
- розширення практики обміну педагогічними працівниками з провідними зарубіжними вищими навчальними закладами;

- використання вищих навчальних закладів інших країн для здобуття вищої освіти громадянами України;
- забезпечення міжнародного визнання дипломів вищих навчальних закладів України [3].

Два роки поспіль, у 1995 році, Указом Президента України були прийняті основні напрями реформування вищої освіти, що свідчить про її віднесення до пріоритетних сфер розвитку держави. Даний указ доручав Міністерству освіти України та Міністерству закордонних справ розробити механізм поетапної інтеграції вищої освіти в міжнародну систему, який би включав:

- визнання та нострифікацію в Україні документів про освіту, наукові ступені та звання;
- створення Центру міжнародної акредитації;
- створення Центру координації використання фінансової допомоги, що надходить від іноземних спонсорів;
- відпрацювання механізму координації міжнародної діяльності вищих навчальних закладів;
- розробку та впровадження централізованої інформаційної системи забезпечення навчального процесу і науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах шляхом підключення її до світової комп'ютерної інформаційної мережі [9].

Стратегічним державним документом національного рівня стала також "Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейським Співтовариством та його державами-членами", що була прийнята в 1994 році, у якій теж вказувалося на необхідність удосконалення системи вищої освіти згідно з сучасними вимогами [5].

У 1996 році Кабінетом Міністрів України була прийнята Постанова "Про ліцензування, атестацію й акредитацію закладів освіти", якою регулювалися положення обов'язковості одержання ліцензії на здійснення освітньої діяльності всіма навчальними закладами й установами незалежно від форм власності, а також їхньої подальшої атестації чи акредитації з метою надання права на видачу документів державного зразку, про присвоєння освітньо-кваліфікаційного рівня. На зміну Міжгалузевій республіканській комісії, що функціонувала в країні, цією постановою була утворена Державна Акредитаційна Комісія (ДАК), діяльність якої, зокрема, спрямовувалась на оптимізацію критеріальної бази ліцензування і акредитації освітніх установ, а також залучення до цих процедур більш широких кіл професійної громадськості.

Важливим напрямом розвитку вищої освіти була визнана її гуманізація та гуманітаризація. Так, рішення колегії Міністерства освіти України від 27 грудня 1997 року № 13/4-8

"Про концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні (вища школа)" визначає, що радикальні зміни, які відбуваються в державі і суспільстві, потребують формування та впровадження нової концепції гуманітарної освіти. Необхідність нової концепції гуманітарної освіти зумовлена і сутністю державотворчого процесу, утвердження України як демократичної, суверенної держави. Розбудова освіти на основі поєднання глибоких національних традицій гуманітарної освіти з орієнтацією на загальні світові гуманістичні цінності та стандарти виступає передумовою визнання України в загальносвітовому освітянському просторі [10].

Значною подією на початку періоду здійснення пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти було підписання Україною у 1997 році у Лісабоні Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти у європейському регіоні, яка була ратифікована у 1999 році, з метою полегшення громадянам доступу до закладів освіти європейських країн.

Необхідність впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у Європейському Союзі була визначена у "Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу" в 1998 році [11].

На рубежі XX—XXI століть вітчизняна вища освіта втрачає звичні моделі трансляції знань і вимушена вдається до пошуку нових. За такої ситуації стали помітними ознаки освітньої кризи. Це зумовило пошук нової парадигми освіти, яка була б орієнтована на розвиток особистості, її творчих здібностей, введення гнучких і проектних форм навчання, збільшення питомої ваги індивідуальної форми підготовки студентів. Під впливом процесів, що протікали у суспільстві, загострилися проблеми вищої школи, серед яких потрібно виділити проблеми: якості освіти; технологій і методів освіти; забезпечення освітнього процесу; кваліфікації науково-педагогічних кадрів; стандартизації освітніх послуг; матеріальної бази закладів освіти [1]. Указані проблеми утворювали систему внутрішніх кризових явищ національної вищої освіти, які в свою чергу гальмували вихід української вищої школи на рівень європейських стандартів.

Проведена консолідація нормативно-правової бази розвитку вищої освіти в контексті євроінтеграції в період формування нової моделі її державного управління показала виняткову необхідність розробки стратегії інтеграції вищої освіти у міжнародний освітній простір, що можна розцінювати як виключно позитивне явище не лише освітнього, але й суспільного масштабу. Разом з тим на той час країна ще не мала достатньої нормативної бази, механізмів та важелів для

вироблення цілісного підходу щодо реалізації даного напрямку реформування вищої освіти.

В 90-х роках XX століття склалася суперечлива ситуація в галузі освіти. З одного боку, спостерігалось прагнення держави до оновлення освітньої системи, з іншого — урядові директиви цього періоду носили вкрай декларативний характер "піднесення вищої освіти на рівень розвинутих країн світу", "впровадження європейських норм і стандартів у освіті" і тому подібне, що вказує на розрив між прагненнями, метою реформ та реальною ситуацією в країні на той час. Зокрема, один із ключових моментів реформування вищої освіти — пошук шляхів її фінансово-економічного оздоровлення — відійшов на другий план. У цілому можна відзначити, що принципи функціонування системи підготовки кадрів у ВНЗ, що склалися, відображували своєрідність історичних і культурних традицій країни. Ця своєрідність обумовлювала необхідність відновлення на якісно новій, демократичній основі основоположних гуманістичних ідей та цінностей, особливо в системі вищої освіти на її шляху в європейський освітній простір. Отже, можливо вважати, що нормативно-правові документи, розроблені в цей період, створювали лише підготовчу законодавчу базу для здійснення реформи вищої освіти в контексті євроінтеграції.

З XXI століття в Україні розпочинається новий етап в реформуванні освіти взагалі та вищої освіти, зокрема в контексті європейських інтеграційних процесів. З 2002 року розпочинається період реалізації широкомасштабної модернізації системи вищої освіти, наближення її до стандартів ЄС. У цей час найбільш значущою подією стало прийняття Закону "Про вищу освіту", який практично завершує довготривалу й складну роботу зі створення нормативно-правової бази освіти, врегулювання системи відносин у галузі вищої освіти, стосунків між керівництвом вищих навчальних закладів, викладачами, науковцями, співробітниками й студентами. Законом було стверджено, що державна політика у галузі вищої освіти ґрунтується на принципах інтеграції системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти при збереженні і розвитку досягнень та традицій української вищої освіти. Природно, що цілі, які визначив Закон, мають уточнюватися, деталізуватися в наступних нормативних актах, у постановах Кабінету Міністрів України, тощо [4].

Проблемі міжнародної співпраці присвячений XII розділ Закону "Про вищу освіту". Перш за все, в ньому визначена державна політика у галузі міжнародного співробітництва, яка стосується створення умов для вказаної діяльності вищих навчальних закладів усіх форм власності, наукових, проектних, виробничих, клінічних, ме-

дико-профілактичних, культурно-освітніх організацій та установ, що забезпечують функціонування та розвиток системи вищої освіти, органів управління вищою освітою шляхом бюджетного фінансування, надання пільг зі сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), пов'язаних із закупівлею та ввезенням на митну територію України навчального, наукового та виробничого обладнання, приладдя та матеріалів.

Важливим аспектом діяльності визнано моніторинг та використання зарубіжного досвіду в галузі освіти, що передбачено здійснити такими основними шляхами:

— проведення спільних наукових досліджень, співробітництва з міжнародними фондами;

— проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів; сприяння участі педагогічних та науково-педагогічних працівників у відповідних заходах за кордоном;

— здійснення освітніх і наукових обмінів, стажування та навчання за кордоном учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників;

— здійснення аналізу, відбору, видання та розповсюдження кращих зразків зарубіжної наукової і навчальної літератури [6].

Важливу роль у регулюванні євроінтеграційної політики України у сфері вищої освіти відіграла "Національна доктрина розвитку освіти" як документ стратегічного значення, що висуває пріоритети й принципи, основні напрями й механізми розвитку освіти на першу чверть поточного століття. Доктрина визначає реалістичний курс розвитку освіти в контексті постсоціалістичних перетворень, становлення демократичних і ринкових відносин інформаційного суспільства, перманентного оновлення та актуалізації знання у світовому глобалізаційному просторі. Принциповими в ній виступають положення про забезпечення однакового доступу до якісної освіти, утвердження новітніх інформаційних педагогічних технологій, мовних стратегій. Українська освіта має стати орієнтованою на особистість, демократичною, конкурентоспроможною у світовому освітньому просторі. Ґрунтуючись на національній ідеї українського державотворення, вона спрямовується на утвердження національних інтересів, має здійснюватися протягом усього життя, відповідати потребам особистості й постійно змінюваного суспільства.

При цьому інтеграція вітчизняної освіти у міжнародний освітній простір має базуватися засадах:

— пріоритету національних інтересів;

— збереження та розвитку інтелектуального потенціалу нації;

— миротворчій спрямованості міжнародного співробітництва;

— системному і взаємовигідному характері співробітництва;

— толерантності в оцінюванні здобутків освітніх систем зарубіжних країн та адаптації цих здобутків до потреб національної системи освіти [7].

Таким чином, Національна доктрина розвитку освіти в основному визначила пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку освіти в контексті інтеграційних процесів та основні засади їх реалізації.

У 2000—2004 роках в системі вищої освіти відбулося впровадження державної програми розвитку освіти, термін дії якої був передбачений Указом Президента України "Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 року". Результатом реалізації Програми у вищій школі стало завершення переходу на підготовку фахівців за ступеневою системою освіти згідно з новим переліком напрямів та спеціальностей, створення державного фонду сприяння здібній молоді у здобутті вищої освіти за кордоном.

У законодавчих актах та постановках досліджуваного періоду сформульовані нові соціальні вимоги до системи вітчизняної вищої освіти. Так, в розпорядженні Кабінету Міністрів України "Про заходи щодо реалізації пріоритетних положень Програми інтеграції України до ЄС в 2002 році" йдеться про здійснення заходів із забезпечення реформування системи вищої освіти відповідно до умов ринкової економіки і кваліфікації міжнародного рівня [12]. Таким же розпорядженням 2003 року підкреслено необхідність продовження реалізації діяльності щодо співпраці з освітніми закладами держав — членів ЄС.

Впровадження в життя основних положень цих стратегічно важливих документів в процесі реформування вищої освіти показало, що вони потребують певного вдосконалення. Так, виявилася необхідність конкретизувати зміст документів, внести уточнення і доповнення в розроблені на їх основі заходи. Однією з суттєвих перешкод у практичній роботі з реформування та модернізації вищої освіти стали певні прояви формалізму з боку урядів, а також часта поспішність у схваленні ключових рішень, які вимагали попереднього більш широкого вивчення і обговорення. Це було значною мірою скоректовано тим, що Міністерство освіти і науки України здійснило низку заходів зі створення нової нормативно-правової бази національної вищої освіти, які спрямовувались на забезпечення досягнення очікуваних результатів, попередження небажаних наслідків експериментів, що проводилися, гарантування вирішення всього комплексу проблем, які визначали майбутнє вищої школи та її внесок в соціально-економічний розвиток країни.

У більшості нормативних документів цього періоду вказується, що

вища школа повинна стати найважливішим чинником гуманізації суспільства-економічних відносин, формування нових життєвих стремлінь людини. Оновлена освіта також мала відіграти ключову роль у збереженні нації та забезпеченні сталого, динамічного розвитку українського суспільства з високим рівнем життя, відповідною цивільно-правовою, професійною і побутовою культурою.

В перехідний період країна мала вирішити нагальні соціальні і економічні проблеми не за рахунок економіки на загальноосвітній і вищій школі, а на основі випереджаючого розвитку, що повинно розглядатися як вкладення коштів в майбутнє країни, в якому беруть участь держава і суспільство, підприємства і організації, громадяни — всі зацікавлені в якісній вищій освіті. У зв'язку з цим державі належало забезпечити випереджаюче зростання витрат на освіту, істотне збільшення заробітної плати працівникам освіти, посилення стимулювання якості і результативності педагогічної праці [8].

У зазначеному контексті уявляється доцільним акцентувати увагу на тому, що криза українського суспільства наклала відбиток на положення і стан вітчизняної освіти взагалі і вищої освіти зокрема. Зберігається складне матеріальне положення ВНЗ і недостатнє їх фінансування. Передбачене державною програмою "Освіта. Україна XXI століття" положення про "...здійснення матеріально-технічного забезпечення державних вимог щодо змісту й обсягу освіти, як важливого чинника її якості" виконується не повністю. Це стало однією з причин повільної реалізації завдань реформ у системі вищої освіти. Незадовільне фінансування, що продовжується і на даний час, є джерелом кризової ситуації в системі освіти та одним з її головних чинників. Найгостріший дефіцит фінансових ресурсів породив можливість втрати кращих надбань системи вітчизняної освіти, зумовив постійну небезпеку поглиблення кризових явищ в освітній сфері. У цілому потреба в фінансових коштах освітніх установ забезпечується з бюджетних джерел менш, ніж на чверть [2].

Фінансове забезпечення української системи вищої освіти має перейти з режиму "виживання" в режим "розвитку", від бюджетного утримання — до режиму інвестування в освітню галузь. На наш погляд, уряду потрібно розробити та закріпити на законодавчому рівні програму фінансово-економічного оновлення освіти в контексті європейського вибору, що припускало б збільшення фінансового ресурсу системи освіти як за рахунок бюджету, так і за рахунок залучення позабюджетних коштів. Потрібно досягти такого рівня фінансування, який забезпечує не тільки поточне функціонування, але і гарантує випереджаючий розвиток освітньої системи.

Ця програма має передбачати істотне розширення взаємостосунків вищих освітніх установ з виробництвом.

Закон "Про вищу освіту" встановлює доступність освітніх послуг вищої школи для всіх громадян України, що є також одним з основних положень Болонської декларації. Але ще й на даний час в Україні залишається невирішеною проблема рівних можливостей доступу до якісної вищої освіти різних соціальних груп населення. Це є одним із важливих чинників, що посилюють соціальну напруженість в країні. З іншого боку, на сучасному етапі потрібне вироблення обґрунтованого ставлення до питання про масовість освіти. Ситуація, коли далеко не всі випускники знаходять собі роботу за фахом при збільшенні кількості навчальних закладів, робить соціальну організацію суспільства все більш нестійкою. На цей час в Україні більше студентів, ніж було в Радянському Союзі.

Безумовно, масовість вищої освіти дозволяє вирішити низку суспільно значущих питань, перш за все, істотно розвинути інтелект українського суспільства. Абстрагуючись від реальної дійсності, можна припустити, що всі громадяни країни можуть отримати вищу освіту. Але чи потрібно це для суспільства, де існують ділянки праці, які вимагають різного рівня освіти громадян? Ще більш важливим, на наш погляд, є питання марнотратства при підготовці фахівців з вищою освітою, які не потрібні державній сфері. Це означає, що витрачаються кошти на освіту кадрів, від праці яких надалі відмовляються. Ця стихійність вже призвела до такої деформації ринку праці, як перевиробництво бухгалтерів, менеджерів, юристів тощо. Але, на жаль, вказані фахівці продовжують готуватися, у тому числі і на безкоштовній (державній) основі, не дивлячись на те, що перед ними відкривається перспектива поповнити лави безробітних.

Пріоритетним завданням реформи вищої освіти відповідно до положень Болонської декларації є впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Особливу роль у реалізації широкомасштабної модернізації системи вищої освіти: наказ МОН "Програма дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки на 2004—2005 роки", виданий 23 січня 2004 року, рішення колегії МОН "Про підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника розвитку та інтеграції в європейське співтовариство" від 27 лютого 2004 року, а також прийняте 24 травня 2005 року рішення колегії МОН "Вища освіта і наука — найважливіші сфери відповідальності громадянського суспільства та основа інноваційного розвитку".

Вищевказані документи передбачали впровадження довгострокової стратегії модернізації всієї системи освіти, наближення її до стандартів ЄС та втілення заходів щодо реалізації основних положень Болонської декларації.

Однією з найважливіших проблем модернізації вищої освіти є усунення розриву, що склався між системою навчання і виховання студентства. Відмінною особливістю вітчизняної вищої освіти завжди була єдність цих систем, яка забезпечувалась функціонуванням у ВНЗ програм виховної роботи, освіти, діяльності студентських суспільних організацій. Відновлення системи виховання підростаючого покоління сприяє наданню молоді етичних орієнтирів, міцного духовного опортя, справжніх, а не удаваних життєвих цінностей, які виступають основою формування громадянськості і патріотизму. Становлення української державності, інтеграція в європейське та Світове Співтовариство мають спонукати посилення виховної роботи в студентських колективах, розробку і здійснення заходів, спрямованих на поліпшення ситуації в студентському середовищі. Суспільству, що розвивається, необхідні освічені, енергійні, етичні люди, які можуть самостійно ухвалювати відповідальні рішення в ситуаціях вибору, здатні до співпраці, з високим рівнем мобільності та розвинутим почуттям відповідальності за долю країни.

На нашу думку, модернізація освіти як політичне і загальнонаціональне завдання не повинна і не може здійснюватися як відомчий проект. Активними суб'єктами освітньої політики мають стати всі громадяни України: сім'я і батьківська громадськість, національні і регіональні інститути державної влади, органи місцевого самоврядування, професійно-педагогічне співтовариство, наукові, культурні, комерційні і суспільні інститути. При цьому метою реформування освіти визначається створення механізму забезпечення її сталого розвитку.

Тому у сучасних умовах система вищої освіти повинна бути орієнтована не лише на завдання, що висуваються державою, але й на постійно зростаючий суспільний освітній попит, на конкретні інтереси сімей, місцевих громад, підприємств. Необхідність забезпечення розширення участі суспільства у виробленні, ухваленні і реалізації правових і управлінських рішень в вищій освіті має бути визнана одним з найважливіших завдань вищої школи.

Модернізація вищої освіти — це масштабна програма держави, здійснювана при активному сприянні суспільства. Вона повинна привести до досягнення нової якості вітчизняної системи вищої освіти, яка визна-

ється, перш за все, її відповідністю актуальним і перспективним запитам сучасного життя країни. З урахуванням цього ми вважаємо, що вже в найближчі роки має бути реалізована низка заходів, спрямованих на підвищення вимог до якості вищої освіти, а саме:

— усвідомлення наслідків приєднання до Болонського процесу;

— створення адекватної нормативної бази;

— розробка механізмів управління, що відповідають завданням розвитку освітньої системи;

— приведення змісту освіти у відповідність до вимог сучасного суспільства;

— урахування урядом і владою думки освітнього співтовариства щодо процесу реформ;

— створення економічних механізмів, які забезпечують інвестиційну привабливість вищої освіти;

— забезпечення відповідності системи вищої освіти потребам ринку праці;

— посилення інтеграції вищої освіти з науковою діяльністю;

— активізація виховної роботи в ВНЗ.

Таким чином, за роки незалежності України державою було розроблене законодавче забезпечення заходів модернізації вищої освіти з тим, щоб вона стала ключовим напрямом стратегії розвитку країни в контексті європейської інтеграції.

ВИСНОВКИ

Проаналізовані законодавчі акти розвивають основні принципи освітньої політики, пов'язують їх з ключовими напрямками соціально-економічної діяльності українського уряду, визначають пріоритети і заходи реалізації генеральної стратегічної лінії в реформуванні вищої освіти. В них підкреслено, що освітня політика України, відображаючи загальнонаціональні інтереси, враховує основні тенденції світового розвитку, які обумовлюють необхідність істотних змін в національній системі освіти та, зокрема, системі вищої освіти.

Разом з тим жоден з проаналізованих документів не визначає в повній мірі напрямів модернізації державного управління системою вищої освіти. Зокрема, це стосується забезпечення децентралізації управління, прозорості управлінських процедур, створення системи моніторингу ефективності управлінських рішень, поєднання громадського і державного контролю за процесами реформи. Державні стратегічні документи щодо реформування вищої освіти в контексті євроінтеграції також не містять вичерпного аналізу соціально-економічного середовища, який є основою визначення ефективних механізмів державного управління реформою в країні. При

розробці модернізаційних заходів недостатньо враховується думка громадськості з приводу розвитку вищої освіти.

Література:

1. Андрущенко В.П. Наука, освіта і культура України в пост-Болонському просторі // Вища освіта України. — 2004. — № 4. — С. 11—13.

2. Боголіб Т.М. Удосконалення фінансового забезпечення розвитку вищої освіти // Фінанси України. — 2005. — № 2. — С. 108.

3. Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"). Постанова кабінету Міністрів України від 03.11.1993 № 896. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання / За заг. ред. А.П. Зайця, В.С. Журавського. — К.: ФОРУМ, 2003. — С. 51.

4. Дзвінчук Д. Центральні органи управління освітою в законодавстві України // Вісн.УАДУ. — 2003. — № 1. — С. 265.

5. Європейська інтеграція України. — К.: Міжнародний фонд "Відродження", 2003.

6. Закон "Про вищу освіту". Організація навчального процесу у навчальних закладах / Упоряд. О.В. Ситяшенко. — К.: Задруга, 2004. — С. 11

7. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта. — 2002. — 24—31 жовт. — С. 8—9.

8. Огнев'юк В. Стратегія розвитку освіти: національні та регіональні аспекти // Вісн. УАДУ. — 2000. — № 3. — С. 22—29.

9. Про Основні напрями реформування вищої освіти в Україні. Указ Президента України від 12 вересня 1995 року. Законодавчі та нормативні акти про освіту в Україні в 5-ти томах. — Т. 1. — К., 1998. — С. 114.

10. Про концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні (вища школа). Рішення колегії Міністерства освіти України від 27.12.95. Законодавчі та нормативні акти про освіту в Україні в 5-ти томах. — Т. 1. — К., 1998. — С. 14.

11. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу. Указ Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98. <http://www.rada.gov.ua>.

12. Про заходи щодо реалізації пріоритетних положень Програми інтеграції України до ЄС в 2003 році. Розпорядження Кабінету Міністрів України. Від 27 грудня 2002 р. № 744-р. — <http://www.kmu.gov.ua/zl/portal/search>.

13. Про проведення педагогічного експерименту щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III—IV рівнів акредитації. Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 24.04.2003 р. № 5/5—4. <http://www.mon.gov.ua>